

Lehu, Poloko, Sello, Phifalo. K34/82

1 Lehu le hlaxa ka tsela tse dintsi, byale ka xo longwa ke noxa, bolwetsi, xo thsekwwa ke mohlare, xo kutliwa, xo tsewa, xo fofela, xo wa, le xo betswa.

Noxa ya loma motho kudu ba re ke tsa maromella, ke noxa ya xo tswa ka ntlong e e senaxo ya maromella e re xa motho a sepela a e xata byale le yona ya kwa bohloko byale ya re ke ya itamolela, byale ka xe meno a yona a na le bohloko, ke moka e xo xobatsitse. Xe o le kxole le xae, o swanetse xo huma lenti wa tlena ka xodimo xo mowere xo lomileng mohlomong o ka fihla ka xae, xe o thsela noka o se ke wa lokela leoto ka xare xa metsi o ka hwela xona. Ae o ka kxona xo e bolaya o ripa mosela wa yona wa u ja, o tla kwa o le kaone, fela xaxolo ba xo thsela bohloko xe o lomilwe ke noxa. Mapherekanye Mohlwane o kile a bolaya ke noxanyana, a bona dikxarebe byale ba re noxa noxa, xe a fihla a re ke noxanyana xa e na mosoro, nna se ka se mpolae, ba re xo yona e tla xo bolaya, a tsea phatenyana, byale a no ba a se ralokisa, yona e eme e mo loma, mafelong ba bona a sitwa xo se ela, byale yaba ke kxole le xae, le bona ba thoma xo thsoxa ba se sa tseba xore ba ka dirang xofihlela a ehwa. L mongwe wa bona a kitimela xae, xo tsi-bisa ba taxolo xe ba fihla ba fumana a hwile, byale ba re na ekaba molato keng, ba re o lomilwe ke noxanyana re mmoditse xore e tla mo xobatsa, a re ke e nyana e ka se ke ya mmolaya. Ba re, xo bona, hlokomelang lana, ngwana wa noxa xa a na noxaana, noxa ke noxa. Yaba xa ba sa bolela selo, ke moka ba mo rwala ba mo isa mabitleng a xabo. owa re ithuta seema se serexo, "sebatana se boxale se kxanthea letlalo la sona, se byoi se boloka letlalo la sona."

2 Bolwetsi. Bolwetsi bo bakwa ke baloi le xe motho a tsafetse ba mmona xore ke mokxalabye a sitwa, le xo sepela fela a hlaxelwa ke bolwetsi a hwa, ba no re o loilwe ba ya dingakeng tso tiya motho. Byale wa se sa tseba xore motho a swanela xo hwa ba no hwa fela ka baka la baloi. Motho o hwela ka ntlong, fela ba bangwe ba hwela kxakala, ba mo rwala ba mo isa ka ntlong pele xa xore ba

K34/82

mo ise lebitleng. Tsatsi lewe motho a hwileng ka lona banna ba
 roba a kxorong basadi ba robala lapeng lewe mohu a nexo ka ntlong
 ya lona. Ka ba lle, ba thoma xo lla xe ba b na banna ba rwala
 a e ya lebitleng. Xo na le bolwetsi bya ntles byona wa bona o
 tsenwe ke byona o no ba o laela masakxa ka baka la xore xa bo
 alafiwe. Bolwetsi byona bo hlaxiswa ke basadi banneng ba bona,
 ba ba thsella dijong ba re ba dira moratiso xore monna a mo rate
 kudu xathe ka xo rialo wa mmolaya. Mafelong o thoma xo xohlola
 xofihlela a loba ka hloxo. Bolwetsi bya mohuta o ba kxolwa
 xaxolo xore a se baloi fela dingaka tsona ba ya di ka no tiya
 moloi e le xore o be a xohlola. Monna e ba bexo ba re ke Raisi
 4 Raxanya o ile a ba le bolwetsi bya mohuta owe, byale a babya
 mengwaxa e meraro byale erile ka ngwaxa wa bone, a tloxa a ya
 byaleng motseng o mongwe kxolenyana le xae xa xaxwe, byale erile
 xe letsatsi le dikela a xopola xo ya xae, o itse xe a yo fihla
 kxaufsi le xae awa fase, yaba ke moka o hwile, a robala xona xo-
 fihlela ba mo fumana xosasa ba mo rwala a ya motseng wa xaxwe.
 Eyale batswadi ba xaxwe ba re ba dio bolaya batho ba bangwe ba re
 awa ke kxale a babya o dio hwa. Xo hwa motho a thabile, mosadi
 e mongwe ba re ke Mmahapane Sekgobela, o ile a ya byale xo kxopela
 byale a no hlwa a e nwa nabo byala erile xe letsatsi le diketse
 a taxwa ka ntlong, mosadi mong wa ngwako le yena a robala nae.
 Lrile xe bo sele mong wa ngwako a tsoxa a sa hlokomele selo fela
 a bona xore motho o xona ka ntlong. A xotsa mollo a hlatlexa
 maroxo ya xaxwe yaba monna wa mmetsa wa motse xore o be a na le
 leeto, a re tlisang phihlo re nwe, byale xe ba eka kotse a re
 5 tsoasang motno yola le yena a tle re nwe nae, yaba mosadi wa ya
 a mo sikinya xantsi-ntsi xo fihlela a phaya kobo hloxong a nyaka xo
 mmona ka mehlong byale a bona mena a lomile leleme, mahlo a tswetse
 kxakala, a tho, a xo tsoxa, a re xo monna tla o mponthse, xe monna
 a fihla a fumana a hwile.

byale ba thoma xo makala le xo tlalelwa ba re byale re tla reng ka hloxo ya batho, yaba ba roma motho wa kitima xo ya xo tsebisa batswadi xore ke rumilwe ke morena o re tlang le mponthseng motho yola o nkxakanthsitse. Byale xe ba fihla ba fumana xore motho o hwele, byale ba thoma xo belaela ba re le dio bolaya bala ba xana, ke ka selemo sa 1943. Eyale batho ba bangwe ba re awa ke lebaka la xaxwe ke kxale a tswenyexa o khutsitse.

6 Mohlare. Mohlare ke lehu le sehloxo kudu, empa motho o phakisa a ehwa kandle le xo tswenyexa. Kudu mohlare o tanya motho xe ba dirile letsena, ba thetha thsemo. Byale Makofane Thobetsane o kile a wela ke sehlaire ba theta thsemo ya Pudiya motse Moraba. Erile xe mohlare o le kxaufsi le xo wa xe ba thsaba byale mohlare wa dikoloxa yena a xakanexa a se sa tseba xore a ka thsabela kae, xofihlela sehlaire se mo wela xodimo, yaba ke moka lehu la xaxwe. Ba mo rwala ba mo isa xae, byale batswadi ba lesoxana ba re, xo batho ba we ba xoba ba ripa sehlaire ke molato, byale ba dumela. E be e le Mpoi Makokoropo letsema e le la Mpakwane Makokoropo, byale e mongwe o ile a nthsa dikxomo tse hlano mongwa letsema dikxomo tse supaxo, byale motho o fedile ke moka molato o fedile. Ke xore lebaka la xore ba lefe ba re sehlaire e be ba se fetositse moloi.

7 Xo kutlwa. Ke bolwetsi bya xo tswa basading, motho wa xo hwa la lehu la mohuta o xa ba mo llele, ka baka la xore o epolaile ka nosi, fela lesa lona ba tlosa, ba bangwe ba fela ba re, ke mpya e hwile lefelong. Xore o kutlilwe ba bona ka ntoto e sobeletse teng, marete a kukumuxile, kxathe xe a be a boletse e be ba tla mo alafa. Eyale xo na le basadi ba bangwe ba reng xe ba sa loka, xe motho a bolela nabo mabapi le tholana ya lerato ba xo hlalosetsa xore xa ba loka, mohlomong monna o no xanella xofihlela mosadi a re e o tla di kwa wa se ke wa re ke nna ka xobane ke xo boditse. Ke moka bolwetsi bya mo thoma, o thsaba xo bolela ka xobane mosadi o ile a motsa. Xo na le basadi ba bangwe ba xo loya, ereng xe ba

bona ba sa loka e re xe monna a bolela nae a no dumela, basadi ba mohuta owe ke baloi.

8 Xo tsewa. Noka e tsea batho ba tsewa ke lebaka la lehlabula, kudu xe ba e nwa mokxope batho ba re xe ba le masemong pula e kxolo ya na byale ba thsabela dithopeng xo nwewa morula, xo se na lebaka. Byale ba ba sa takxawaxo ka matla ba bona xore noka e tletse ke moka ba boela masemong xo robala, ba xo takxwa ka matla ba lekisa xore ba ka thsele. Mohu Mmantsobo Thobetsane o ile a tsexwa ke noka ya Mongwana. O ile a fumana banna ba na le basadi ba eme noke-
ng ba sitwa xo thsela, byale xe a fihla a tsena ka metsing yaba metsi a mo tsea ka baka la xore e be e setse e le ka mabanyana ba ile ba sitwa xo mo rakisa. Erile xe mahube a banna a thoma xo hubala yaba phalafala ya lla banna ba fumana e mo lahile ka thoko xa noka le makhukhu a noka, byale ba mo rwala ba mo tlisa xae. Ba xabo ba thoma xore ba dio kxarametsa byale mosadi wa xaxwe a re awa, le nna ke be ke le xona xe a tsena ka metsing e le xore ba mmotsa xore a se ke a tsena metsi ke a mangata, byale a no xanella. Monna yo mongwe wa xa Thobetsane le yena a hlatsetsa byalo. Ba re a retse, nyatsa molala e hwile molaleng. Ke moka ba boloka hloxe ya Thobetsane molato ba fa metsi.

9 Xo fofela. Le lona lehu la mohuta o, le hlaxiswa ke byala. Mosadi wa xa Maseokoma Matsie o ile a fofela ka leweng. Ba ile ba dira byala e le byaxaxwe byale ba bo rwala ba ya nabyo thabeng xo thetha thsemo ya xaxwe, byale xe ba feditse tekanyo ya mosomo wa byala ba dula fase ba nwa yena o be a enwa ka matla a re, mabele mpolae ke limile ke le nosi. Ba dutsi ba mmotsa xore o nwa byane, byale ke marumu, a o tla sala le mang rena re boela maxae. Awa ba nwa xofihlela mahulele a ehwa, yaba e mongwe le e mongwe o lebile xa xabo tsela e folaxa thabeng, byale mosadi a sala moraxo moya xabo xa a sopiwe tsela. Mosadi wa batho xe a fihla mowe tseleng ya xo foloxela leweng, o ile ketswarella mothseka-dipela yaba wa robexa ke moka a fofela. Bala xe ba fihlile xae ba robala, xosama ba bona letsatsi le hlabana monna yo mo gwe a re naa banna mosadi yola o kae, basadi ba tla ba dira tsa xo ja, byale

10

phihlo re tla e fa ke mang? A re molateng, ba emelela ba rotoxa thaba, ba ile xe ba fihla xona mo lekediwane yo mongwe a bona madi a re nke le bone mo, xe ba lella ba bona madi le byane bo robetse, ba ya ka fase xa lewa ba fumana e le yena mmalo a ekaba molato ken, phetolo ya re xa re tsebe, mohlomongwe ba kxarametsi-tse xoba o dio kxokoloxa ka baka la byala. Ebile ba dula kxorong, ba e seka, byale kxoro ya fa byala molato.

Xo wa. Lehu xa le tawe kxole, motho a wa wa hwa, kudu-kudu ba wa xodimo xa dihlare, ba la latella dikenywa tsa tsona. Matlaampeng Ahlo o ile a wa xodimo xa motlouisa, phate ya mo hlaba mpa, a robexa molala, byale ba a xoba a le nabo ba kitimela xae xo tsebisa taba e, ke moka ba mo rwala ba mo isa mabitleng.

11

Xo betwa. Ke lehu le lengwe la mohuta, ngwana wa makose Mohlabe o ile a beta ke thoro ya leheya a hlwa matsatsi a mabedi la boraro a re tloxa. Byale yaba taba ya xo makatsa kudu-kudu. Ba ile ba tloxa ba ya dingakeng, ngaka ya ya ya tiya moloi, leina la moloi ke Motho-mosehla Mohlabe, fela thoro o ile a fa ke mmawwe le lehono e sa le molato, o swanetse xo lefa ka dikxomo tse lesome. Xa xo na motho ya ka reng a hwile ba re o hwile ka lehu la xaxwe, kantle le wa xo kotliwa yena ke mpya e hwetse thswaxolong.

12

Poloko. Kxosi xa e hwele e fetsa be e e sa le ka ntlong, ba fela ba re o babya kudu xo dula mokxalabye wa mokxomana ka mowe ntlong e a lexo xo yona, ba direla xore mmele o selebane, byale ba tlose lelxata la mmele xa xaxwe. Ka moraxo xa mowe ba mo sena litho tsa mmele, byale ba kxona ba bitsa banna baxolo ba ba tsebisa xore morena xa sa phela. Ke moka banna ba xo tiya ba ya xo epa lebitla mabitleng a xabo, xe ba feditse xo epa lebitla, ba mo rwala pele xa mowe ba hlaba kxomo ke moka ba mo kona dieta-noko, ba mo phuthela ka mokxopha, byale ka kowa lebitleng la xaxwe ba fakela lefsika ba re ka theko ya lefsika ba bexa marapo a kxomo ela nga ya bodikela tsatsi, byale banna ba babedi ba tsena ka lebitleng xore ba mo amoxele, ba mo dudise ka maraxo xodimo xa lefsika, a

lebelle mo a boyaxo xona, ke moka ba mo phuseletsa xo fedile ba boela xae. Ka moswanyana o mongwe le o mongwe mokxomana o swanetse xo tsoxa a eya a lebella xe nke batho a ba nthsa mabu a lebitleng. Xe a ka funana xore ba nthsitse o botsa bakxalabye ba motse, ke moka ba bitsa ngaka e kxolo y a tla ya tsinya lebitla, bona batho bawe ba tla hwa ka moka. Basadi xa ba botsiwe xore kxosi e hwele, e re ka ngwaxa o mongwe ba ba taebisa xamoxo le batho ka moka.

Lehu la lesoxana. Xe lesoxana le hwele le se so la tsea mosadi e re xe ba mmoloka ba tsea sesa ba mo thsosomesetsa ka maraxong ba re ke yana mosadi wa xaxo ke moka ba mmoloka. Le yana ba mo kota ditho ba kxona ba mo lokela ka lebitleng, ba ripa mo dikxurung tsa maoto le matsoxo xore di phuthaxane, ke moka ba mo phuthele ka mokxopha. 13 Mahu a mangataba no boloka byale ka xe ba boloka lesoxana, fela xa ba fakelwe sesa ka maraxong. Lehu la bana ba ba sesuxo ba tswela ntle ba bolokwa ke bakxekolo ka ntlong.

Sello. Batho xe motho a hwele pele xa xore banna ba mo nthse ka ntlong xa ba lle, e re kowa ba feditse xo epa lebitla, byala banna ba tla ba tsena ka ntlong ewe mohu a nexo xo yona byale basadi ba thsaba, e tla re xe mohu a tswile ka ntlong, byale basadi ba boela xo dula lapeng ba thoma xo lla, yaba banna bona ba ya mabitleng. Ka mabanyana banna ba robala kxorong, basadi bona ba robala lapeng la bo mohu. Mosadi xoba monna e mongwe le e mongwe ya tlang sellong, xe e le mosadi o ya la lapeng la mosadi yowe a hwetswexo, monna o ya kxorong, a fihla a re xe a ba dumedisa a re bohloko ba rwakete, ba re morena, byale a re le hlaxetswe keng re kwa mekxosi, ba re, a retse, ke marupi re tloxa re hlaba dithaka, 14 wa hlaba phodi ya mela, ke moka ba thoma xo mo laudisetsa bolwetsi bya xaxwe xobaxa a babya ba mmotsa. Basadi bona ba tla ba rwele mapoto xoba byala xoba mabele. Ba robala mowe motseng wa bo mohu matsatsi a maraxo xofihlela ngaka e tla xo alafa. Xe xo hwele monna mosadi wa xaxwe o dula ka ntlo, ewe mohu a hweleng a le xo yona le xo robala o robala xo yona le bakxekoko ba leloko lewe xore a se a boifa. Xe e le mosadi monna le yana o dira byale xofihlela ba

15 tllilo nthswa ke ngaka. Ka sona sebaka se, ba seso ba alafiwa xa
 ba some selo, ba sa fifaletswe. Tsatsi le ngaka e tla xoba
 thsobella ba orela dithsetla byale ba phalola dihloxo. Mosadi yowe
 a hwetswexo ke monna ba mo apodisa dipheta le maseka a maotong le
 matsoxong, ba fotla dinti tsa maxamaaka ba mo tlemella tsona le
 molomong ba mo apesa tsona. Eyale ngaka e setha dimati tsa morula
 ya mo rwea tsona maotong, a tsea kobo ya xaxwe ya bosexo a
 khurupela, yaba ba mmotletse lepara la mohloloxadi la xo kotlela
 ka lona. Eyale a tswa ka ntlong a di rwele a bile a kokotlela
 a lla a lebile nokeng ka moka basadi ba mmotse owe mosadi e mongwe
 a mo etile pele a mo swere ka letsoxo xe ba fihlile nokeng ba moma
 metsi ka dithama tsa bona ke ona awe ba tlliloxo ba phalola ka ona,
 xe ba feditse xo phalola ba tlemella mosadi hlware hloxo ke mokxo-
 pa wa noxa e ba reng ke hlware. Eyale xo fedile ba ka soma
 mesomo ya bona. Meriri ya bona ba e rwele le xe e ka xola byang le
 byang xa ba swanela xore ba e kere ba swanetse xo omela byala ba
 bittse yona ngaka ela e be yona e tlaxo xo dira dihlare tsa yona
 xape ba kxone ba hloba meriri, e re pele ka lona lebaka lewe,
 mohloloxadi o swanetswe xo kxolwa manti ala le hlware le lepara
 le swanetswe xo robaxanywa di kxobakanywe felo xo tee, xammoxo le
 meriri ya phoxo, byale bohloloxadi bo fedile xo setse meriri ya
 16 mafelelo. Meriri ela ba laolela motho yo a swanetsexo xo ya xo
 upela (xo epela). Xe dikxaxara di ile tsa dumela kxadi ya motse,
 o swanetse xo ya xo upexa mowe ngaka e tla xo moletsa, o ya a le nosi
 xa xo ratexe xore motho a mmone. Ka lona tsatsi lewe, xe a hwele
 a ena le ditswana tse dintsi ba di nthsetsa kxakala, ke moka ngaka
 ya di foka ka dihlare byale ba xabo motho yowe e mongwe le e mongwe
 o kxetha se a se nyakaxo, byale-byale xofihlela ba fedile. Tse
 di salaxo di iswa ka ntlong ya mosadi, ke dihlapo tsa bana ba xaxwe.
 Ka meriri ya morako le yona ba dha byala, ngaka e sa le e nexela,
 byale e tllilo ba hloba meriri ya mafelelo, ka yona meriri e, xe
 monna a hwele a na le basadi ba bararo le bana ba masoxana, mosadi
 e mongwe le e mongwe o kxetha monna yo a tlaxo xo mo/hlokomela le

17 lona lesoxana le nthaa pudi ya xo beula meriri. Byale xo tloxa ka lona tsatsi lewe, mabyala ala ba onetsexo a laola ke mosoxana yola a mo kxethilexo, a rekiswa, ya naxo le sa xaxwe wa reka, mosadi o tla bexela mosoxana yola a mo kxethilexo bya xaxwe. Byale xa ba sa thsaba ba ya ka dintlong tsa basadi e mongwe le e mongwe o ya xo yo a mo kxethilexo. Phefallo ke moka e fedile, fela mosadi wa mohloloxadi ke kxomo kata, o e kxorose. Ke xore le xe o mo kxethile o se ke wa mo sala moraxo wena leboxa sewe a xo faxo.

Sello sa kxosi. Dilo ka moka tsa bohlolexadi ba no dira byale ka batho ka moka, fela selo sa xaxwe se liwa ke batho ba bantsi xammoxo le makosi a mangwe. E re xe marexa a thomile, dikxomo di tsene mahlakeng, byale ba thoma xo botsa batho ba kxale xore ka beke e kete re rimamolla meropa. Ka baka lona lewe letsatsi lewe, banna ba naxa ewe ba yo robala kxorong ba lala ba tiya meropa le koma. Faxatsa ba kxosi ba kxobakana ka ntlong ya mosadi e mokolo. Basadi ba naxa ewe bona ba robala lapeng. Byale xosasa xe bo sele ba hlaba kxomo ya xo ba hlobosa xore tseba 18 mong wa lena xa sa phela, ke moka monna e mongwe le e mongwe o tla sellong sa mong wa xaxwe a tswere se a naxo naso. Phoofolo e ngwe le e ngwe e tlaxo nayo ya bolaiwa ka moka di apexiwa kxorong, ya basadi e apexiwa lapeng. Kxosi e ngwe le e ngwe e tla le kxomo xa e etla sellong, le yona e a bolaiwa o hlobosa ka yona. Ba dira byalo byalo xofihlela ba felela. Xe ba bona xore xa xo sa tla motho ke moka ba tswalla meropa, ba tswalla ka xo bolaya kxomo, ke moka batho ba palakana. Byale xo setse xe ba bolaya kxomo ya xo sala e hlobosa bafumaxadi ba mohu. Ka moraxo xa sello ba bitsa batseta le bakxomana ba re, bonang mong wa lena o le tloxetse, byale re swanetse xo bexa kxosi, ke moka xe ba dumelane ba bitsa pitso ya banna xo ba tsebisa xore lehono le swanetse xo lela ngwana wa lena so, ke moka ba re morena. Xe a hwele ngwana wa xaxwe e sa le e 19 monyana rangwanaxe o swanetse xo sala a lela ngwana wa mokolo wa xaxwe. Eyale pele xa xore motho a hwe, xe a sa thoma xo tabya o swanetse xo tsebisa batho ba bo motho yowe xore ba tsebe bolwetsi

wa ba tsebisa leku ba re xe ba botsisa ba fumana o re o ile a
 babya ba re awa rena nka baka lang o sa re tsebisa, o dio mo
 bolaya, ke moka ba mo dira molato. Ke moka ba dira mpherefere
 xofihlela ba etswa ba e ya dingakeng, ke yona ewe e tla xo ba
 lamolanya. Fela ngaka e lwesanya batho, xe o nyaka xo lela
 ngwaneno o swanetse xo nyakela ngaka ya xo sinya letswa xa e na
 ditsele xe a ka tsinya la tswara motho a ba a hwa wena mong wa
 xore a tsinye o swanetse xo nthsa kxomo a patela ngaka. Mohu
 Sekwatapeng Mohlabe o ile a bitsa ke Willie Masete xore a yo
 sinye letswa la mohu mmaxwe. Eyale o ile a sinye byale la tswara
 mmaxwe mosadi wa Willie, ba bona a thoma xo ja ditswaro tsa xaxwe,
 20 a bolela xore nana ya mokete ya tsefa, a bolela motho yola wa xo
 mmolaya. Eyale ba tsebe xabotse xore o tswere ke letswa. Motho
 xe a ka re o bona xore motho o tswere ke letswa wa mo hlabela
 bakeng sa xore xo hwe yena, xo hwa wena. Batho ba baxolo kemebla
 xe ba bona xore bolwetsi byo a babyaxo a ka se ke a phela, o re
 xo bona le se ke la ya dingakeng, nna ke bolailwe ke motse wa ka.
 O thibela xore xe ba ka ya dingakeng motse o ka rutlexa.

END 684